

MAKTABLARDA MATEMATIKADAN O'QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Yulchiboyeva Gulnoza-xon Baxodirovna

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Farg'ona akademik litseyi Matematika fani oliy toifali o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada matematikani o'rganish va o'qitish masalalari muhokama qilinadi. Bu matematik mavzular va tushunchalarni o'quvchilarga tushunishni osonlashtirish va ularni jalb qilish haqida.*

Kalit so'zlar: *O'qitish, tajriba, soddalik, qiziqarli, darslik, umumiylik, o'ziga xoslik, uslub, fikrlash, qobiliyat.*

KIRISH

Bugungi kunda ko'plab sohalar, shu jumladan ta'lim tizimi tez, hal qiluvchi va tubdan o'zgarishga sodiqdir. O'qitish va tadqiqotlarga e'tibor qaratish dolzarb masalaga aylandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun matematika darslarida turli xil qiziqarli mavzulardan foydalanish yaxshidir. Biz quyida bu masalalar ayrim ko'rib chiqamiz [1].

Boshlang'ich ta'limda matematikani o'qitishning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarning intellektual tafakkurini shakllantirish asosida o'quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlarini rivojlantirishdir.

Shuning uchun boshlang'ich maktabda arifmetik amallar tushunchasining mohiyatini va hisoblash usullarini etkazish usulini ishlab chiqish kerak. Bizning maqsadimiz talabalarga boshlang'ich matematikaning asosiy tushunchalarini rivojlantirishga yordam berish va ularni amalda qo'llash ko'nikma va malakalarini rivojlantirishdir [3].

ADABIYOT TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Z. Zaparov va R. Jo'raqulovning "O'qitishdagi tajribalar: soddalik va qiziqarli" maqolasi matematikani o'qitishda soddalik va qiziqarli narsalarga qaratilgan. Muammolarni hal qilishda hayotiy masalalardan foydalanildi. Matematikani o'qitishda malakali o'qituvchining asosiy shiori, boshqa sohalarida bo'lgani kabi, ayniqsa o'qitishning boshida, soddaligi va iloji boricha qiziqarli.

Shu munosabat bilan, quyida yosh o'qituvchilarning ba'zi mavzularni tajriba sifatida namuna olishiga misollar keltirilgan.

MUNOZARA VA NATIJALAR

Namuna masalalari. Model masalalariga katta e'tibor beriladi. Bu masalalar bolalar kuzatadigan harakatlarni aks ettiradi, ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri. Bu erda savolga javob berish o'rniga, ushbu berilgan raqamlarni tasavvur qilish mumkin [9].

Birinchi sinf o'quvchilari ko'pincha muammoni qanday hal qilishni bilishmaydi, chunki ular harakatni tasvirlaydigan so'zlarning ma'nosini tushunmaydilar (sarflangan, baham

ko'rilgan, xayriya qilingan va hokazo.). Shuning uchun maktabda, tayyorgarlik guruhida harakatni ifodalovchi so'zlarning mazmuniga alohida e'tibor qaratish lozim. Shu maqsadda masalaning markazida qanday amaliy harakatlar qilish kerakligini hisobga olish kerak. Bu qarama-qarshi harakatlar majmui: kelish va ketish, kelish va ketish, sotib olish va sotish, tashish va tashish, uchish va uchish va boshqalar. va qoldiqni topish muammolarini solishtirish maqsadga muvofiqdir [2].

Namoyish masalalari. O'quvchilar mavzu bilan tanishadilar va raqamlarning rasmlari ko'rsatiladi. Rasmdagi birinchi savol o'qituvchi tomonidan yaratilgan. Bu o'quvchilarni rasmlarga qarashga, berilgan raqamlarni aniqlashga va miqdoriy munosabatlarning o'zgarishiga olib kelgan hayotiy harakatlarni aniqlashga o'rgatadi. Masalan, rasmda 5 ta sharni ushlab turgan bola qizga 1 ta shar berayotgani tasvirlangan. O'qituvchi rasimga qarab: bu erda nima tasvirlangan? Bola nimani ushlab turibdi? Unda qancha to'p bor? U nima qilyapti? Biz nimani bilamiz? Masalaning shartini tuzing. Nima so'rashim mumkin? u so'raydi. Raqamlarni o'zgartirib, o'qituvchi bolalarni bir xil mavzu bo'yicha turli xil summalar va qoldiqlarni topish haqida hikoyalar ixtiro qilishni va aytib berishni o'rgatish uchun foydalanadigan kerakli tarkibdagi rasm asosida muammo yaratishga undaydi.

Matematik masalalar oddiy va murakkab masalalarga bo'linadi. Bitta operatsiyada hal qilinishi mumkin bo'lgan muammolar oddiy muammolar deb ataladi. Bir nechta oddiy muammolardan iborat bo'lgan va shuning uchun ikki yoki undan ortiq operatsiyalar yordamida hal qilinadigan muammolar murakkab muammolar deb ataladi.

Masalan: daraxt shoxida 6 ta qush bor edi. Ulardan 2 tasi uchib ketdimi? Daraxt shoxida qancha qush qoldi?

Ushbu masala bo'yicha 2 ta teskari muammolarni yaratish mumkin.

1) daraxt shoxida bir nechta qushlar bor edi. 2 ta qush uchib ketganidan so'ng, daraxt shoxida 4 ta qush qoldi. Filialda nechta qush bor edi?

2) daraxt shoxida o'tirgan 6 ta qush bor edi va bir nechta qushlar uchib ketganidan keyin 2 ta qush qoldi. Qancha qushlar uchdi?

Oddiy masaladan to'g'ridan-to'g'ri ifodalangan savol ajralib turadi.

Masala 1. Bir qutida 8 ta olma bor va bu olma ikkinchi qutiga qaraganda 5 taga ko'p.

Ikkinchi qutida bir nechta olma bor.

Yechim: $8 - 5 = 3$ (olma)

Javob: ikkinchi qutida 3 ta olma bor

Masala 2. Bobur 6 ta baliq rasmini chizdi. Boburning chizgan rasmlari Rustamning chizgan rasmlaridan 2 taga ko'p. Rustam qancha baliq tortdi?

Yechim: $6 - 2 = 4$ dona.

Javob: Rustam 4 ta baliq tortdi.

Oddiy muammoning yana bir turi-birliklar sonini qanday oshirish yoki kamaytirish.

1). Nodirda 6 ta qalam, ikromda yana 2 ta qalam bor. Ikromda qancha qalam bor?

Yechim: $6 + 2 = 8$ (qalam)

Javob: ikromda 8 ta qalam bor.

2) .Salim 4 ta qizil to'p va Ahmad 3 ta yashil to'p tortdi. Ikkalasi qancha to'p chizishdi?

Yechim: $4 + 3 = 7$ dona.

Javob: ikkalasi ham 7 ta to'pning rasmini chizishdi.

3) Abbas 5 piyoz, Nodir esa 3 piyoz tortdi. Ikkalasi qancha piyoz tortdi?

Yechim: $5 + 3 = 8$ dona.

Javob: ikkalasi ham 8 ta piyoz tortdilar.

Oddiy savollarning shartlari bolalarga tushunarli bo'lishi kerak. Qoldiqni topish ana shunday masalalardan biridir.

Oddiy muammolarni hal qilish boshlang'ich matematika kursining asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan arifmetik amallar tushunchasini ishlab chiqadi.

Oddiy muammolarni qanday hal qilishni o'zlashtirgandan so'ng, ular murakkab muammolarni hal qilishni o'rganadilar. Chunki murakkab muammolar bir nechta oddiy muammolardan iborat.

Muammo. 1). Stolda 2 ta yashil va 3 ta qizil qalam bor edi. Ulardan 2 ta qizil qalam olgandan keyin. Stolda qancha qalam qoldi?

Yechim: $2 + 3 = 5$ (dona)

$5 - 2 = 3$ qalam.

Javob: stolda 3 ta qalam qoldi.

2). Karimda yana 3 ta, Sobirda yana 6 ta qalam bor.

Bemorda qancha qalam bor?

Karimda-3 ta Sabirda -? - 6 dan ortiq.

Yechim: $3 + 6 = 9$ (qalam)

Javob: Sobirda 9 ta qalam bor.

3). Akmal bog'dan 7 ta qovunni kesib tashladi. Nodir qovundan 3 ta qovunni kesib tashladi. Ikkalasi qancha qovun kesdi?

Yechim: $7 + 3 = 10$ (qovun).

Javob: ikkalasi ham 10 ta qovunni kesib tashlashdi.

Xulosa

Xulosa shuki, ular oddiy masalalarni yechishni o'rgangach, murakkab masalalarni yechishni o'rganadilar. Chunki murakkab muammolar bir nechta oddiy muammolardan iborat.

Gap shundaki, oddiy muammolarni hal qilish o'ziga xos matematik fikrlashni shakllantirishga olib keladi. Quyida bunday fikrlashning ba'zi xususiyatlari keltirilgan:

1) mantiqiy fikrlashning ustunligi matematikaning o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

2) qisqasi, maqsadga eng maqbul va yaqin mantiqiy yo'lni izlash, benuqson dalillarni topishga xalaqit beradigan barcha ortiqcha narsalarni shafqatsiz olib tashlash.

3) dalillarda aniq bo'linishlarni toping.

Dars davomida butun sinf bilan muammoni o'rganish va hal qilish yaxshi fikr. Jamoa sifatida echimlarni izlash va topish talabalarning shaxsiy tashabbus ko'rsatish qobiliyatini rivojlantiradi.

Matematik muammolar talabalarga o'z harakatlarini boshqarish, echimlarning borishini bashorat qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.Zaparov, R.Jo'raqulov – "O'qitishda tajribalar: Soddalik va qiziqarlilik" ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021, 700-706 betlar.
2. БА Кулматова, ДА Буранова, ЗА Запаров.- Способы защиты от интернет-мошенничества, Научно-методический журнал Academy 2019 г 78-80 ст.
3. З.Запаров., Б.Эгамбердиева «Адаптивная система обучения» Перспективы развития науки и образования в современных экологических условиях с. Соленое займище, 18–19 мая 2017 года. 1054-1056 ст.
4. R Jo'raqulov, DSh Toshpo'latov. (2021). Matematika fanini o'qitishda ajdodlar merosi. Academic research in educational sciences. 2(6). 287-292.
5. PA Hakimov, DS Toshpo'latov. (2021). Blended learning asosida o'quv jarayonini tashkil etish masalalariga doir. Academic research in educational sciences, 2(4). 209-215.
14. Jamolov, R. Q., Xatamova, D. M., & Xolmatova, M. A. (2022). ASALARICHILIK VA UNING AHAMIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(10-2), 644-649.
15. Malika, U. (2023). Cerebral Ischemia in Patients with Atrial Fibrillation. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 4(1), 68-71.
16. Malika, U. (2023). Relationship between Heart Rate and Cerebral Circulation. Research Journal of Trauma and Disability Studies, 2(1), 58-66.
17. Умарова, М., & Кодиржонов, Н. (2022). ТРОМБОЛИТИЧЕСКАЯ ТЕРАПИЯ В ЛЕЧЕНИИ ИШЕМИЧЕСКОГО ИНСУЛЬТА. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(5), 218-220.
18. Умарова, М. (2021). ИНСОМНИЯ ВА МЕТАБОЛИК СИНДРОМНИНГ ЎЗАРО КОМОРБИДЛИГИ МУАММОНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ. Интернаука, (20-7), 29-30.
19. Умарова, М. (2021). ИНСУЛТДАН КЕЙИНГИ ТАЛВАСА СИНДРОМИ. Интернаука, (18-5), 46-48.
20. УМАРОВА, М. МИГРЕН КАСАЛЛИГИ ВА УНИНГ ШОШИЛИНЧ ТЕРАПИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. ИНТЕРНАУКА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью "Интернаука", 93-94.